

پرتره از خود

پیشگامان واقع‌گرایی در تصویرگری ایران

«محمود جوادی پور، زمان زمانی، منوچهر درفشه»

قسمت اول / محمود جوادی پور

ایلیا ماهان

واقع‌گرایی، بخشی از هنر واقع‌نما (Representative) است که در آن، عناصر تصویری، فضاهای تصویر شده و ترکیب‌بندی اجزای تصویر، تقریباً به همان‌گونه‌ای است که در جهان پیرامون ما به چشم می‌خورد. سبک واقع‌گرایی (رئالیسم) در هنر نقاشی، با تلاش‌های دومیه و میله، نقاشان فرانسوی، پی افکنده شد. موضوع نقاشی‌های این دو هنرمند، زندگی عادی و روزانه مردم و عناصر تصویری در آثار آن‌ها نمودی واقعی یافته است.

در تصویرگری، تکنیک‌های رئالیسم بیشتر در کتاب‌های تصویری نوجوانان و نیز کتاب‌های علمی و اطلاعاتی به کار گرفته می‌شود. کتاب‌های «این را می‌گویند شجاعت»، اثر آرمسترانگ، «پسر توفان» و «زندگی، آغاز، پایان» اثر رابرت

اینگین، تصویرگر استرالیایی و برنده جایزه آندرسن، «برادر عقاب، خواهر آسمان»، اثر سوزان جفرز و «آن جا که جنگل به دریا می‌رسد»، ایرجینی بیکر سرشار از تصویرهای واقعی است که بیشتر برای خوانندگان نوجوان فراهم آمده و برخی از آن‌ها به پدیده‌های علمی در زندگی انسان، جانوران و طبیعت پرداخته است.

در میان تصویرگران ایرانی، مصورالملک از جمله نخستین تصویرگرانی است که در نیمه دوم سده ۱۲، تصویرهایی هنرمندانه و واقع‌گرا برای نوجوانان ایرانی فراهم آورده و بعدها تلاش او، با آثار تصویرگران هنرمندی چون محمدناصر صفا، رضا شهبابی، محمود جوادی‌پور، زمان زمانی و بهمن دادخواه ادامه یافت.

با گسترش نگاه انتزاعی و دگرگونی در شکل واقعی پدیده‌های پیرامونی در آثار هنرمندان تجسمی، از نخستین سال‌های دهه ۴۰، پدیده انتزاع در آثار تصویرگری ایران نیز راه یافت و از آن میان، آثار فرشید مثقالی، به ویژه در دهه‌های ۴۰ و ۵۰، از هنرمندانه‌ترین و انتزاعی‌ترین نمونه‌های تصویرگری تا دوره‌های پیش از انقلاب به شمار می‌رود. از سوی دیگر، آثار بهمن دادخواه در ادامه مسیر محمود جوادی‌پور و زمان زمانی، روش واقع‌گرایی در تصویرگری را در کنار آثار نیمه‌انتزاعی خود دنبال و نمونه‌های درخشانی چون سیبو و سار کوچولو را تصویر کرد.

در سال‌های دهه ۶۰ و پس از آن، نگاه واقع‌گرای بهمن دادخواه، در آثار تصویرگرانی چون بهرام خائف، منوچهر درفشه، پرویز حیدرزاده، سیمین شهروان و پرویز ایزدپناه ادامه یافت. این ویژگی سپس در آثار تصویرگران جوان امروز هم‌چون امیر نساجی، فاطمه رادپور، فرهاد جمشیدی، حمید بهرامی و حمیدرضا رشیدیان راه یافته است. از سویی، آثار این گروه از هنرمندان، به تنهایی پاسخ‌گوی نیازهای امروزی کودکان و نوجوانان نیست و از سوی دیگر، بسیاری از هنرمندان علاقه‌مند به روش واقع‌گرایی، اندک اندک جذب نگاه انتزاعی در تصویرگری شده و ویژگی‌های رئالیسم را در آثار تصویری خود کنار گذاشته‌اند.

شیفتگی طیف گسترده تصویرگران ایرانی، به حضور انتزاع در آثار خود، سبب محرومیت کودکان و نوجوانان از نگاه معمارانه واقع‌گرایی در آثار تصویرگری شده و عناصری چون شخصیت‌پردازی، فضاسازی و ترکیب‌بندی تصویری آن‌ها، زیر تأثیر خیال‌انگیزی انتزاعی قرار گرفته و این آسیب ژرفی است که بر تصویرگری کتاب کودک در ایران سایه افکنده است. تسلط انتزاع بر تصویرگری کتاب کودک در ایران، در حالی صورت می‌گیرد که پدیده تعادل میان واقع‌گرایی و انتزاع در تصویرگری جهان، به فراوانی به چشم می‌خورد و کودکان و نوجوانان علاقه‌مند کتاب و تصویرهای آن، این بخت را دارند که از تماشای تصویرهای واقعی و فضاسازی‌های دشوار و پیچیده واقع‌نما، لذت ببرند؛ پدیده‌ای که در آثار روبرتو اینوچنتی، تصویرگر ایتالیایی و برنده آخرین جایزه آندرسن، به فراوانی دیده می‌شود.

در ادامه و طی سه شماره، آثار سه هنرمند پیشرو در تصویرگری واقع‌گرا، محمود جوادی‌پور، زمان زمانی و منوچهر درفشه که به سه نسل متفاوت و بیایی تعلق دارند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. جوادی‌پور تصویرگر دهه‌های ۲۰ و ۳۰ است، زمانی تصویرگر دهه‌های ۳۰، ۴۰ و ۵۰ و درفشه نیز تصویرگر دهه‌های ۶۰ و ۷۰. گفتنی است که پیش از این آثار بهرام خائف، از برجسته‌ترین تصویرگران واقع‌گرای دهه‌های ۶۰ و ۷۰، در کتاب ماه کودک و نوجوان - آذر ماه ۸۲ - مورد بررسی و تحلیل مؤلف قرار گرفته است.

محمود جوادی‌پور، تصویرگر حماسه‌ها

سال‌شمار زندگی

۱۲۹۹: تولد - تهران

۱۳۲۲: ورود به دانشکده هنرهای زیبا (زیر نظر استاد حیدریان و خانم امین‌فر، هم‌زمان با لیلی تقی‌پور، احمد اسفندیاری، منوچهر یکتایی و دیگران، کار در چاپ‌خانه بانک ملی ایران (تا سال ۱۳۲۸) و روزنامه اطلاعات هفتگی، بازگشت از مونیخ، آغاز به کار در دانشکده هنرهای زیبا - دانشگاه تهران (تا سال ۱۳۵۸)

۱۳۲۶: پایان تحصیل در دانشکده هنرهای زیبا

۱۳۲۸: راه‌اندازی نخستین مرکز هنرهای تجسمی (آپادانا - کاشانه هنرهای زیبا - تهران)

۱۳۳۰: دریافت بورس تحصیلی از آلمان غربی و ادامه تحصیل در دانشکده هنرهای زیبا - مونیخ

۱۳۳۸: بازگشت مجدد از مونیخ، تدریس در هنرستان‌های دخترانه و هنرستان‌های کمال‌الملک (تا سال ۱۳۴۵)

۱۳۳۹: برپایی نخستین نمایشگاه گرافیک و خط - نقاشی، در گالری رضا عباسی

۱۳۴۰: تدریس در هنرکده هنرهای تزئینی (تا سال ۱۳۴۲)

۱۳۴۷: راه‌اندازی رشته گرافیک، در دانشکده هنرهای زیبا

۱۳۵۲: مدیر گروه آموزش هنرهای تجسمی - دانشکده هنرهای زیبا (تا سال ۱۳۵۴)

۱۳۸۴: پرداختن به نقاشی از گذشته تا امروز

فعالیت‌های هنری

- برپایی نزدیک به ۴۵ نمایشگاه نقاشی فردی و گروهی در ایران، آلمان، ایتالیا، چین و آمریکا
  - راه‌اندازی نخستین گالری هنرهای تجسمی در تهران (آپادانا ۱۳۲۸- با همکاری حسین کاظمی و امیر فرهنگ‌آجدانی)
  - تهیه آرم و نشانه برای بنگاه ترجمه و نشر کتاب، شرکت ملی نفت ایران، مؤسسه انتشارات خوارزمی، کارخانه ارج، انتشارات دایره‌المعارف به صورت تفکیک رنگ با فیلتر، هنرهای زیبا ۱۳۴۷
  - تلاش در زمینه راه‌اندازی رشته‌های سرامیک، چاپ باتیک و... در دانشکده هنرهای زیبا
  - تصویرگری و آماده‌سازی نزدیک به ۱۴ کتاب درسی، آموزشی و ادبیاتی برای کودکان و نوجوانان
- ### کتاب‌شناسی آثار تصویری محمود جواد پور (برای کودکان و نوجوانان)
- #### تصویرگری کتاب‌های درسی و آموزشی

- کودک دبیره. نوشته ذبیح بهروز؛ تهران: چاپ‌خانه بانک ملی ایران ۱۳۲۳ (نمایش ویژگی‌های صوتی دهان، لب‌ها، زبان و بینی کودک- از نخستین کتاب‌های رنگی در ایران)
- خواندنی‌ها و سرگرمی‌ها (برای سال چهارم ابتدایی، جلد دوم)؛ تألیف: عیسی صدیق، منیر سعیدی، تاجر هوشیار، اقبال یغمایی، بدیع الزمان فروزانفر و دیگران، تهران: وزارت فرهنگ و صندوق مشترک فرهنگی ایران و آمریکا ۱۳۳۷
- هنر چهارم دبستان؛ وزارت آموزش و پرورش ۱۳۴۸ (به همراه کتاب راهنمای تدریس)
- هنر ۱، دوره راهنمایی تحصیلی (اول راهنمایی)؛ وزارت آموزش و پرورش ۱۳۵۰ (به همراه کتاب راهنمای تدریس)
- هنر ۲، دوره راهنمایی تحصیلی (دوم راهنمایی)؛ وزارت آموزش و پرورش ۱۳۵۰ (به همراه کتاب راهنمای تدریس)
- هنر ۳، دوره راهنمای تحصیلی (سوم راهنمایی)؛ وزارت آموزش و پرورش ۱۳۵۰ (به همراه کتاب راهنمای تدریس)

تصویرگری کتاب‌های ادبیاتی

- ترجیع‌بند حافظ؛ انتشارات کلاله‌رز، ۱۳۳۰ (چاپ‌خانه بانک ملی ایران)
- موش و گربه؛ عبید زاکانی، تهران: انتشارات کلاله‌رز ۱۳۳۵ (چاپ‌خانه بانک ملی ایران)
- داستان‌های شاهنامه؛ بازنویسی: احسان یارشاطر، تهران: انتشارات صندوق مشترک ایران و آمریکا ۱۳۳۵
- داستان‌های ایران باستان؛ بازنویسی: احسان یارشاطر، تهران: انتشارات صندوق مشترک ایران و آمریکا ۱۳۳۶ (تجدید چاپ در سال‌های ۱۳۳۷، ۱۳۴۴ و ۱۳۵۱ توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب)

موش و گربه

بازار محلی

• شب فرودسی (نمایش نامه در یک پرده): ذبیح بهروز، تهران: سازمان نمایش ایران ۱۳۴۶

پژوهش

• نمدهای ایرانی (هنر نمدسازی در منطقه گرگان و دشت گرگان): ۱۳۵۴ (چاپ نشده)

درباره محمود جوادی پور

محمود جوادی پور، از پیشگامان هنر نوین نقاشی و گرافیک در ایران به شمار می‌رود و درست از میدانه کشمکش‌های موجود میان هنر نو و کهن نقاشی، به دنیای تصویرگری برای کتاب‌های کودکان پا می‌نهد. جوادی پور که به همراه نقاشان نواندیش و برجسته‌ای چون حسین کاظمی، جلیل ضیاء پور، مهدی ویشگایی، منوچهر یکتایی، عبدالله عامری، شکوه ریاضی و لیلی تقی پور از نخستین دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشکده هنرهای تجسمی دانشگاه تهران به شمار می‌آید. به دلیل نوجویی و جست‌وجو در نقاشی و تصویرگری، از نگرش و توانمندی ویژه‌ای برخوردار است که اوج شکوفایی آن را باید در تصویرگری کتاب زیبای داستان‌های شاهنامه جست‌وجو کرد.

محمود جوادی پور، یکی دو دهه پس از حضور نخستین تصویرگران کتاب‌های درسی و ادبیاتی کودکان، هم‌چون، رضا شهبابی، یحیی دولتشاهی، ابراهیم بنی‌احمد، محمدناصر صفا و فضل‌الدین آذردید به میدانه تصویرگری حرفه‌ای برای کتاب‌های کودکان و نوجوانان می‌پیوندد. آشنایی او با هنر نقاشی و گرافیک، از این هنرمند تصویرگری فراهم می‌آورد که از طراحی فیگوراتیو، نشانه‌شناسی، رنگ‌اندیشی و کودک‌پسندی فراوانی بهره‌مند است. تلاش‌های این هنرمند در زمینه نگارش نخستین کتاب‌های مدون هنر برای کودکان دبستانی و بعدها دوره راهنمایی تحصیلی، به همراه تلاش‌های محسن وزیرمقدم برای نگارش کتاب هنر دوران دبیرستان، از ارزش و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

آغاز به کار جوادی پور در بانک ملی ایران، در سال ۱۳۲۲ و تلاش‌های هوشمندانه‌اش در روش‌های جداسازی رنگ در چاپ‌خانه بانک ملی، سرآغاز پیدایش تصویرهای رنگی در کتاب‌هایی چون کودک دبیره (۱۳۲۳) است که بعدها گسترش می‌یابد و امکان بهره‌وری از رنگ را به تصویرگری کتاب‌های کودکان راه می‌دهد. پدیده حضور رنگ در کتاب، به ویژه کتاب‌های کودکان، نزدیکی بیشتر کودک را با کتاب فراهم می‌سازد و فرآیند زیبایی‌شناسی را در پدیده کتاب با امکانات تازه‌ای همراه می‌کند. چاپ کتاب‌های موش و گربه، داستان‌های شاهنامه و داستان‌های ایران باستان در دهه ۳۰، از نخستین نمونه‌های زیبای کتاب با تصویرهای رنگی برای کودکان و نوجوانان به شمار می‌رود و هنوز هم از دلنشین‌ترین فراوانی برخوردار است. تصویرگری کتاب کودک در ایران، چه از نظر شخصیت‌پردازی‌های انسانی و چه کاربرد رنگ و فرم در تصویر و توانمندی‌های هنری، در دوره‌ای از حضور نخستین و تاریخی خود، وامدار تلاش‌های هنرمندانی چون محمود

جوادی پور است. تلاش‌هایی که هنوز هم طراوت و تازگی خود را حفظ کرده و از یگانگی و ارزشمندی والایی بهره‌مند است.

محمود جوادی پور در جایگاه نقاش و گرافیست معاصر ایران

محمود جوادی پور، نقاش، گرافیست و تصویرگر واقع‌گرای معاصر، از نخستین هنرمندانی است که با بازگشایی دانشکده هنرهای زیبا در سال ۱۳۱۹، توسط آندره گدار، علی‌محمد حیدریان و ابوالحسن صدیقی به آرزوی دیرینه خود در زمینه پرداختن به هنر نقاشی دست یافت. او در سال ۱۳۲۰، وارد دانشکده هنرهای زیبا شد و در سال ۱۳۲۲، به عنوان نقاش و گرافیست، در چاپ‌خانه بانک ملی ایران و مجله اطلاعات هفتگی آغاز به کار کرد. ویژگی‌های شخصی جوادی پور که همواره با تلاش، جست‌وجو و نوآوری همراه بود، سبب شد تا در زمینه گسترش چاپ تصویرهای رنگی، از جمله در کتاب‌های کودکان، برپایی نخستین انجمن‌ها و نمایشگاه‌های هنری - هم‌چون رشته گرافیک - به نظام آموزشی دانشگاه، نقش مؤثری از خود نشان دهد.

آشنایی جوادی پور با روش‌های چاپ رنگی، از راه تفکیک رنگ‌ها و استفاده از فیلترهای رنگی و دوربین عکاسی در ایران، سبب شد چاپ تصویرهای رنگی، به ویژه در کتاب‌های کودکان، برای نخستین بار به جلوه‌های نو دست یابد. کتاب کودک دبیره، از نخستین کتاب‌هایی است که با بهره‌جویی از این تجربه‌ها به چاپ رسید. برپایی انجمن هنری جوانان و هم‌چنین مرکز هنری آپادانا (کاشانه هنرهای زیبا) که با همکاری امیر هوشنگ آجودانی و حسین کاظمی در سال ۱۳۲۸ صورت گرفت، از نخستین تلاش‌های گروهی برای شکل دادن و گسترش بخشیدن به فعالیت‌های هنری به شمار می‌رود. در مرکز هنری آپادانا، علاقه‌مندان به هنر نقاشی ایران، از امکانات تازه‌ای برای دیدن آخرین آثار نقاشی و گفت‌وگو در زمینه هنر برخوردار می‌شدند.

جوادی پور پس از طی دوره آموزشی در دانشکده هنرهای زیبای مونیخ، به استخدام دانشکده هنرهای زیبای تهران درآمد و به عنوان استاد هنر، کار خود را در آنجا آغاز کرد. تلاش او برای افزودن رشته‌های جدید، از جمله رشته گرافیک، به رشته‌های تحصیلی دانشگاه در سال ۱۳۴۷ و نیز توجه جدی به طراحی آرم‌ها و نشانه‌های گرافیکی، از جمله آرم شرکت ملی نفت ایران و اوراق بهادار بانک ملی، از نخستین تلاش‌های حرفه‌ای او در زمینه گرافیک به شمار می‌رود. خط - نقاشی (کالیگرافی) نیز دغدغه دیگری بود که جوادی پور مدتی به آن علاقه و توجه نشان داد و به نوآوری‌هایی در این زمینه پرداخت. بر پایه همین تلاش‌هاست که می‌توان جوادی پور را به عنوان یکی از نخستین پایه‌گذاران حرفه‌ای هنر گرافیک و خط - نقاشی در ایران نام برد.

آثار جوادی پور در زمینه نقاشی، با دوران دگرگونی‌های ژرف در نقاشی پیش‌مدرنیته ایران و جدایی نقاشی از تصویرگری همراه است؛ دوره‌ای که گرایش به کلاسیسیسم طبیعت‌گرایانه **کمال‌الملکی** و بی‌خبری از ساختار شکنی‌های آغاز شده در تاریخ نقاشی اروپایی را پشت سر گذاشته و با کشمکش‌هایی جدی میان هنرمندان کلاسیک و نوگرایان پیشرو روبه‌روست. کشمکش‌هایی که آثار انتزاعی هنرمندانی چون **جلیل ضیاءپور**، **حسین کاظمی** و **محسن وزیری** مقدم آن را گسترش بخشید. سال‌های گذار از نقاشی کلاسیک به نقاشی پیش‌مدرنیته و از نقاشی پیش‌مدرنیته به نقاشی نوین امروز، به گونه‌ای شکل گرفت که شکوفایی آن با رویکرد برخی از نقاشان، هم‌چون لیلی تقی‌پور، محسن وزیری مقدم، محمد بهرامی و محمود جوادی پور به تصویرگری کتاب کودک همراه است.

محمود جوادی پور در آستانه کشمکش‌های سخت میان نقاشان کلاسیک و آثار نوگرایی انتزاعی، راه میانه را برگزید؛ به گونه‌ای که به شیوه هنرمندان نئوکلاسیک، از فضای نقاشی کلاسیک **کمال‌الملکی** گسست و از گرایش به انتزاع موجود در آثار جلیل ضیاءپور و حسین کاظمی نیز دوری گزید و علاقه‌مندی‌های تصویری خود را در جلوه‌نمایی‌های واقع‌گرایانه از طبیعت و انسان نگه داشت. تلاش‌های جوادی پور، چه در میدان طراحی و چه رنگ‌گذاری،

داستان‌های شاهنامه ۱۳۳۶

داستان‌های شاهنامه ۱۳۳۶

داستان‌های شاهنامه ۱۳۳۶

در بازنمایی انسان و طبیعت به دوره‌های نخستین امپرسیونیسم تعلق دارد و به ویژه در نقاشی‌هایی چون «بازار روستایی»، «کوچ» و «کوزه‌ها»، با توجه به طرح عناصر شرقی و ایرانی، به نقاشی «نایف» و روستایی توجه نشان می‌دهد که از گرایش‌های مسلط نقاشی در دهه‌های ۳۰ تا ۵۰ به شمار می‌رود و در آثار نقاشان «سقاخانه»، از نمودها و جلوه‌های دیگری برخوردار است. طرح حرکت داستانی، در آثاری چون «بازار روستایی» و «کوچ» و نیز تلاش‌های گرافیکی جوادی‌پور با حرکت آفرینی، شخصیت‌پردازی و نشانه‌های تصویری همراه است و همانند آثار لیلی تقی‌پور، جلوه‌هایی از علاقه‌مندی‌های او به تصویرگری کتاب‌های کودکان را نشان می‌دهد.

محمود جوادی‌پور در جایگاه تصویرگر کتاب‌های کودکان و نوجوانان

جوادی‌پور در ادامه نوآوری‌هایش در نقاشی، با همان روش‌های مسلط و موجود در تابلوهایش، به تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوانان روی آورد. اوج این فرآیند را باید در فراهم‌سازی تصویرهایی با درون‌مایه‌های حماسی، در کتاب‌های داستان‌های شاهنامه و داستان‌های ایران باستان جست‌وجو کرد. موش و گربه، شب فردوسی و ترجیع‌بند هانف اصفهانی، از دیگر آثار جوادی‌پور در زمینه تصویرگری کتاب‌های کودکان است. تصویرگری داستان‌های شاهنامه و داستان‌های ایران باستان هنوز هم از غنی‌ترین تصویرهای قلمی و واقع‌گرایانه با درون‌مایه‌های پهلوانی و حماسه به شمار می‌رود. تسلط هنرمندانه جوادی‌پور در نمایش عناصر تصویری هم‌چون شخصیت‌پردازی، فضاسازی و زیبایی‌شناسی‌های دیداری، با زاویه‌بندی سینمایی و حرکت آفرینی دلنشینی همراه است؛ ویژگی‌هایی که تلاش‌های پسین زمان زمانی، بهمن دادخواه و بهرام خائف در زمینه تصویرگری را می‌توان ادامه آن دانست.

واقع‌گرایی و طراحی هنرمندانه جوادی‌پور، در خلق شخصیت‌های پهلوانی و اسطوره‌ای این دو کتاب که با بهره‌وری از ویژگی‌های نقاشانه صورت گرفته، از نخستین نمونه‌های تصویرگری حرفه‌ای برای کتاب‌های کودکان به شمار می‌رود و مدت‌ها الگویی برای هنرمندان پس از او بوده است. نمونه‌هایی که باید آن را ادامه تصویرهای واقع‌گرایانه تصویرگرانی چون مصورالملک، در کتاب‌های درسی دهه‌های پیش از سده چهاردهم دانست. شخصیت‌پردازی‌های ایرانی، حس آفرینی‌های تصویری، حرکت‌زدایی و طراحی‌های توانمندانه جوادی‌پور در این دو کتاب، تصویرهایی ماندگار برای داستان‌ها و حماسه‌های کهن ایران خلق کرده است. تصویرهایی که از زیبایی‌شناسی و شاعرانگی فراوانی برخوردار است. تصویرهای کتاب موش و گربه نیز از نخستین کتاب‌های رنگی حرفه‌ای ادبیات کودک به شمار می‌رود و با مقیاس‌ها و اندازه‌های واقع‌گرایانه خلق شده است. همراهی تصویرهای زندگی با طراحی‌های سیاه و سفید در یکدیگر، از نشانه‌شناسی‌های گرافیکی جوادی‌پور به فراوانی بهره جسته است. از سوی دیگر، پرداختن به روشی کاملاً واقع‌گرایانه برای متنی افسانه‌ای، یادگار نقاشی‌های دوران نگارگری و مکتب قاجار است که پیش از گسترش انتزاع در تصویرگری دهه ۵۰ در آثار تصویرگران به چشم می‌خورد. غرابت چنین نگرشی در تصویرگری، زمانی آشکار می‌شود که مثلاً کنش تخیلی دستگیر شدن گربه توسط موش‌ها (که در قصه به چشم می‌خورد)، در فضایی کاملاً واقعی (در اطراف خیمه‌گاه موش‌ها در دامنه کوهستان) روی می‌دهد؛ نگاهی که نخستین بار توسط فرشید مثقالی در دهه ۵۰ شکسته می‌شود و گسترش انتزاع در تصویر، همپای انتزاع در متن پیش می‌رود.

تصویرهای دو کتاب ترجیع‌بند هانف و شب فردوسی که از کتاب‌های مناسب برای نوجوانان به شمار می‌رود، از نگرشی بزرگسالانه با ویژگی‌های رمانتی‌سیستی و شاعرانه برخوردار بوده و در جای خود، به ارزش‌های تصویری تازه‌ای دست یافته است.

خولندنی‌ها و سرگرمی‌ها،
سال چهارم ابتدایی، ۱۳۳۸

ترجیع بند هانف

محمود جوادی پور زمانی به جرگه تصویرگران کتاب‌های درسی می‌پیوندد که پیش از او محمدناصر صفا، رضا شهایی، یحیی دولتشاهی، ابراهیم بنی‌احمد و دیگران در دهه‌های ۱۰ و ۲۰ نو سازی نگرش‌های کودکانه به تصویر گام‌های بلندی برداشته‌اند و عناصر کودکانه در تصویرهای واقع‌گرا را تا اندازه‌ای دریافته‌اند. نخستین تلاش‌های حرفه‌ای جوادی پور، هم‌زمان با حضور جدی زمان زمانی در فراهم‌سازی تصویر برای کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد و با نخستین سال‌های فعالیت مؤسسه انتشارات فرانکلین (که اوج آن بعد از سال‌های ۱۳۳۶ تا ۱۳۴۶ بازمی‌گردد و دوره‌ای ده ساله را پشت سر می‌گذارد) همراه است. هر چند جوادی پور پیش از آن، در سال ۱۳۲۳، با فراهم‌سازی تصویرهایی ساده و گرافیکی برای کتاب کودک دبیره، تصویرگری متن‌های آموزشی را تجربه کرده، تلاش‌های او برای کتاب خواندنی‌ها و سرگرمی‌ها برای کلاس چهارم ابتدایی که با استفاده از تجربه‌های تصویری در کتاب داستان‌های شاهنامه صورت گرفته، دربرگیرنده روشی مناسب و کودکانه، در فراهم‌سازی این‌گونه تصویرهاست؛ روشی که هر چند از ضعف‌هایی در طراحی و ترکیب‌بندی برخوردار است، بعدها الگوی تصویری زمان زمانی و دیگران قرار می‌گیرد و در فراهم‌سازی تصویر برای کتاب‌های تاریخ و جغرافیای پنجم و ششم دبستان (توسط پرویز کلاتری - غلامعلی مکتبی و زمان زمانی در سال ۱۳۴۵) این شیوه به توانمندی‌های بسیار ارزشمندی دست می‌یابد.

شب فردوسی

مهم‌ترین و ماندنی‌ترین تلاش جوادی پور در کتاب‌های درسی برای کودکان و نوجوانان، نگارش نخستین کتاب مدون هنر برای دانش‌آموزان چهارم و پنجم دبستان و دوره راهنمایی در سال ۱۳۴۸ است. هر چند بهره‌جویی از این کتاب‌ها در نظام آموزشی ایران، به سبب عدم حضور مربیان هنر در دبستان‌ها و مدرسه‌های راهنمایی، امکان گسترش نیافت (در عوض، چنین روشی در کتاب‌خانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به خوبی به کار گرفته شد)، توجه به پایه‌های هنرهای تجسمی، هم‌چون روش‌ها و تکنیک‌ها، ابزار نقاشی، تاریخ هنر و رابطه هنر و زندگی انسان، تلاش درخور توجهی برای آشنایی کودکان و نوجوانان با مفاهیم نظری، در مقوله هنر است. به نظر می‌رسد چنین کتاب‌هایی می‌توانست پشتوانه مناسبی برای فعالیت‌های معلمان هنر در مدرسه‌ها به شمار آید. مدرسه‌هایی که بیش از مراجعه به کتاب‌های «هنر» جوادی پور، الگوبرداری از روی کتاب‌های نقاشی «ارژنگ» را مورد توجه قرار می‌دادند؛ آن هم تنها به این دلیل که کپی‌سازی را هر معلم دیگری نیز می‌توانست به کودکان بیاموزد. توجه جوادی پور به بهره‌وری در شیوه‌های آزاد آموزش هنر، در کتاب‌های «راهنمای تدریس هنر»، دربردارنده نکته‌هایی برجسته و درخور توجه است که در آن‌ها به پرورش خلاقیت، بیش از تقلید و کپی‌سازی بها داده شده است.

با وجود این، اشاره به زمینه‌های دیگر هنر، از جمله نمایش، سینما و معماری، نیازهای دیگری است که توجه به آن در نگارش کتاب‌های هنر مدرسه‌ای ضروری است؛ هر چند کتاب‌نگاری در زمینه آموزش هنر، پیش از آن که کارگاهی باشد، مقوله‌ای نظری جلوه می‌کند.

منابع:

۱. مجله گرافیک، شماره؟، مقاله فصلی از تاریخچه هنر گرافیک ایران (محمود جوادی پور، بنیان‌گذار گرافیک در دانشکده هنرهای زیبا)
۲. پیشگامان نقاشی معاصر ایران (نسل اول)؛ جواد مجابی، تهران: نشر هنر ایران، ۱۳۷۶
۳. تاریخ ادبیات کودکان ایران؛ محمدهادی محمدی - زهره قایینی، تهران: نشر چیستا ۱۳۸۱ (جلد ۳ و ۶)
۴. کودک و تصویر (جلد اول)؛ جمال‌الدین اکرمی، تهران، انتشارات سازمان پژوهشی و برنامه‌ریزی آموزشی - انتشارات مدرسه ۱۳۸۳ (جلد اول)
۵. کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۹۱، اردیبهشت ۸۴، مقاله: روزگاری که دانشکده هنرهای زیبا کویر بود (بررسی آثار محمود جوادی پور - محسن وزیرمقدم)
۶. مجموعه آثار محمود جوادی پور
۷. یادداشت‌های شخصی محمود جوادی پور